

Veress Károly

Az interdiszciplinaritás problémája

1. Manapság kutatási témamegjelölésekben, projektleírásokban, kutatási beszámolóknak, szakdolgozatokban gyakorta találkozunk az interdiszciplinaritásra való utalásokkal. Van, amikor illik, máskor meg egyenesen szükséges hivatkozni rá. Úgy tűnik, hogy a tudományos szaknyelv és a teljesítmények értékelésének egyfajta divatos kifejezésévé vált az „interdiszciplinaritás”. A kérdéskör szakértői viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy ennél jóval többről van szó: az interdiszciplinaritás kulcstényező a mai életben.¹ Ezért korántsem érdemtelen a kifejezés értelmét és ezzel összefüggésben magát a jelenséget minél pontosabban körülhatárolni, a problémás, helytelen használatokat lehetőleg elkerülni.

Sokszor tapasztaljuk, hogy egyesek szándékosan vagy öntudatlanul visszaélnék e fogalom kínálta lehetőségekkel. Azonnal és több-kevesebb felületességgel hivatkoznak rá, mihelyt kimutatható, hogy két-három tudományterület módszereit vagy eredményeit bevonták a kutatásba. Nemritkán a tudományos minőség feljavítása céljából kap helyet a beszámolóknak vagy értékelésekben. Minél elterjedtebbé válik ez a gyakorlat, annál inkább előidézi a kifejezés erodálását és a minősítés devalválódását. Az igazi problémát viszont másegyéb jelenti: az, hogy mindeközben az interdiszciplinaritás jelentéstartalmát *magától értetődőnek* tekintik. Fel sem merül a kérdés, hogy mit értünk/érthetünk/kellene értenünk rajta.

2. Az interdiszciplinaritással kapcsolatos kutatások ma már kimutatják, hogy a kifejezés egységesítő használatában különféle nézőpontok és jelentéselemek mosódnak össze. Ténylegesen azonban a kifejezés különféle eredetű és célzatú jelentéstartalmak és használati módok találkozási helye. Az „interdiszciplinaritás” kifejezés tehát korántsem egységes; mind értelme, mind használata tekintetében igencsak differenciált. Ennek be nem látása félreértésekhez, olykor egyenesen ellentétes előjelű használatokhoz vezethet.

Mind az interdiszciplinaritás jelenségének a megértése, mind pedig a rá vonatkozó kifejezés helyes használata tekintetében egyik legfontosabb követelmény a modernitás és a posztmodernitás nézőpontjainak a különválasztása és beazonosítása.

3. A *modernitás* nézőpontjából tekintve az interdiszciplinaritás problémája a *diszciplinaritásnak* a körébe illeszkedik; a tényleges probléma voltaképpen magának a diszciplinaritásnak a problémája.

Veress Károly (1953) – filozófus, egyetemi tanár, BBTE, Kolozsvár, veress_k@yahoo.com

* A tanulmány a Babes-Bolyai Tudományegyetem Filozófiai Doktori Iskolájában szervezett doktorandusz-konferencián 2013. május 10-én elhangzott nyitóelőadás szerkesztett változata.

¹ Vö. Julie Klein: *Interdisciplinarity*. Wayne State University Press, Detroit, 1990. 3.

A diszciplinaritás *történeti* kategória. A tudományos diszciplínák (tudomány)történetileg alakultak ki. A megismert valóság „természetes” rendjére épült rá a valóságterületek normatív tagolódása, a diszciplínaris határok kirajzolódása és megszilárdulása. A természeti valóság, társadalmi világ, gazdasági, politikai szféra elkülönülési folyamatát képezik le diszciplínarisan a természettudományok, gazdaságtan, politikatudomány, szociológia, valamint a diszciplínaris munkára berendezkedett intézményi struktúrák, egyetemi fakultások.² Ily módon olyan standard modellek alakultak ki, amelyek hosszú időn keresztül biztosították az egyes megismerési területek önállóságát, stabilitását, homogenitását, szilárd megalapozottságát.

Később, ahogy egyre jobban kitágultak a megismerési horizontok, és sokasodni kezdtek az aspektusok és a reflexiós kritériumok, a kutatás egyre változatosabb területei körvonalazódtak, amelyeket sajátos megfigyelési módszerek és alkalmazási eljárások határoltak körül és különítették el egymástól. E folyamatok következménye a kutatási területek kompartmentalizálódása, feldarabolódása lett, amivel együtt járt a beszűkülés, az egyoldalú és szélsőséges szakosodás. A hagyományos diszciplínák egyre kevésbé férnek meg a (kutatás)történetileg kialakult határaik között. Mindinkább jelentkezik a határátlépések, az integráció és a termékeny együttműködés iránti igény.³

Az interdiszciplinaritás e tekintetben a diszciplinaritás egyfajta (ön)reflexív és (ön)kritikai dimenziójaként bontakozik ki, ami az egyes diszciplínák lehetőségeinek és határainak a világosabb megtapasztalásához és belátásához vezet. Mint ilyen jelentős módszertani szemléletváltást hordoz magában, annak a felismeréseként, hogy egy tudomány tárgya az adott módszerekkel nem kutatható a végtelenbe nyúlóan, hogy a kutatás módszertanilag behatárolt, hogy az igazság véges, de a maga végességében kimeríthetetlen. Az interdiszciplinaritás itt a diszciplinaritás keretein belül marad, és voltaképpen – a pozitivista tudományos elbizakodottság határainak a megvonása révén – a diszciplínák megerősödését, az új körülményekhez való alkalmazkodóképességük feljavítását szolgálja.

Mind Ezek viszont korántsem merítik ki az aktuális igényként felmerülő interdiszciplinaritás lényegét.

4. Az előbbiekből következően az interdiszciplinaritás meghatározása elsődlegesen a *diszciplinaritás* irányából történik, és nem annyira az új jelenségegyüttes lényegét, mint inkább a diszciplínaris igényeket és útkereséseket tükrözi. Egyik klasszikus érvényű meghatározás szerint az interdiszciplinaritás két vagy több diszciplína között kibontakozó dialógus és interakció valamely formája.⁴ Ezt a túl tágan tűnő definíciós keretet később oly módon szűkítik, hogy a diszciplínaris határok átjárhatóságát, a diszciplínák tényleges vagy reflektív kereszteződését is hozzáértik.⁵

Ebben az összefüggésben a definíciós kiindulási pont a diszciplína. A *diszciplína* fogalma valójában egy jelentéshálót implikál: tudományág, fegyelem, tanítvány (disciplines, discipline, disciples). Tehát egyszerre utal a kutatási területre, a kutatás szabályozottságára (normatív/módszertani szigorra) és a betanításra/bejáratásra az adott kutatási területbe és módszertanba. Egy

² Vö. Reinhold Hedtker: *The social interplay of disciplinarity and interdisciplinarity – Some introductory remarks.* JSSE – Journal of Social Science Education 2006. Vol. 5(2). 1–9. 2.

³ Vö. J. Klein: *i.m.* 3.

⁴ Vö. Joe Moran: *Interdisciplinarity: The New Critical Idiom.* London 2001. 19.

⁵ Vö. R. Hedtker: *i.m.* 1.

tudományterülethez tartozni egy adott kutatási tárgyhoz és ezzel együtt szigorúan vett módszerek és fogalmak használatához való kapcsolódást jelent. Ezzel szemben az interdiszciplinaritás (és a transzdiszciplinaritás) változatos határátlépéseket és diszciplináris munkamegosztást feltételez. A tudáskorpusz felülkerekedik a diszciplináris határokon és normatív kötöttségeken.⁶ Itt az interdiszciplinaritás a diszciplináris tudás resztriktív (megszorító) struktúráival szembeni ellenlépések összességét, a diszciplinák szoros, szigorú, zárt határai közül kilépő kutatásokat jelenti, az episztémikus eredményesség és a piaci kereslethez való optimális igazodás érdekében.⁷

Az effajta definíció viszont már túl szűk körű, és egy gyakori definíciós hibára is ráirányítja a figyelmet: a diszciplinaritás-interdiszciplinaritás oppozíciót hajlamosak azonosítani a zártságnyitottság és a homogenitás-heterogenitás oppozícióval. Valójában azonban a diszciplinaritás nem involválja a zártságot, az új formákra és módszerekre való átmenetet, a megújulás kizárását. Egy diszciplinához való tartozás tehát nem feltételez mindenképpen egy adott tárgyat, elméletet, módszereket, gyakorlatot, egy közös nyelvhez és intézményhez való kötődést.⁸ Továbbá, a diszciplinák nem feltétlenül homogének, hanem gyakorta heterogének és belsőleg megosztottak, s az alegységek sokasága és sokfélesége a kutatási irányok változatosságát eredményezi. A heterogenitás nem feltétlenül az instabilitás forrása. Egy diszciplína vonatkozásában a történelmi fejlődés hozza magával a heterogén kapcsolatokat a kutatási tárgyak, problémák, elméletek, módszerek, szövegek, intézmények között. Ennélfogva a diszciplinák határai sem merevek, sokkal inkább elmozdulásban, átalakulásban levők.⁹

A szakirodalom az interdiszciplinaritás három megvalósulási módját azonosítja be: az *integratív-szintetikus* mód (integrative-synthesis mode) az egymással kapcsolatba kerülő diszciplinák integrációját vagy szintézisét teszi lehetővé; az *alárendelődési-kiszolgálási* módban (subordination-service mode) az alá-fölérendelődési viszonyba kerülő diszciplinák közül az egyik a másikkal kiszolgáló komponensévé válik; az *agonisztikus-antagonisztikus* módban (agonistic-antagonistic mode) az interdiszciplinaritás ellentétbe kerül a hagyományos diszciplináris megismeréssel és gyakorlattal, tudatos oppozíciót képvisel, és kritikailag lép fel a diszciplinák intellektuális, etikai és politikai határaival s általában a hagyományos akadémiai kutatással szemben.¹⁰

A komplexebb definíciók különválasztják az interdiszciplinaritás elméleti és gyakorlati alkalmazási értelmét. Az elméleti vonatkozás a diszciplinák integrációjának episztemológiai aspektusait tartja szem előtt a megismerés univerzumában; a gyakorlati alkalmazási vonatkozások az interdiszciplináris szempont *alkalmazására* összpontosítanak, a diszciplinák közös projektben való integrációjára az oktatásban. Gyakori tapasztalat, hogy az interdiszciplinaritásnak az oktatásban való gyakorlati alkalmazása során kialakult *alkalmazási* értelme az elméleti-módszertani tartalommal telített fogalmára is rávetül.¹¹

⁶ Vö. Andrew Barry, Georgina Born and Gisa Weszkalnys: *Logics of interdisciplinarity*. Economy and Society Volume 37 Number 1 February 2008. 20–49. 21.

⁷ Vö. uo. 22, 26.

⁸ Vö. uo. 26.

⁹ Vö. uo. 27.

¹⁰ Vö. uo. 28.

¹¹ Vö. J. Klein: *i.m.* 4.

5. *Posztmodern* nézőpontból a kortárs tudományos megismerésben és gyakorlatban bekövetkező nagy horderejű átrendeződések hordozzák az interdiszciplinaritás irányába mutató tendenciákat. A modern tudomány pozitivista szemléletű univerzalizmusa több vonatkozásban is megkérdőjeleződik. Egyrészt kérdésessé válik a természettudományok univerzális nézőpontjának az egységes/egyoldalú érvényesítése minden tudományos diszciplínában, ami maga után vonja a tudományosság szempontjainak, paradigmáinak *differenciálódását*; a társadalom-, kultúra- és szellemtudományok ellenállása a természettudományok módszertani dominanciájával szemben felszínre hozza a tudományosság „más”, „rejtőzködő” paradigmáit, és igazolja azok túlélését. Másrészt erőteljesen jelentkezik a tudomány művelésében a partikularizálódás, regionalizálódás és applikatívitás iránti igény. Szükségessé válik az elméleti kutatások közelítése az applikatív-gyakorlati feladatokhoz. Mivel a gyakorlati, életvilágbeli környezet nem igazodik teljes mértékben elméleti modellekhez, ezekhez képest mindig sokrétűbbnek és kiszámíthatatlanabbnak bizonyul, előtérbe kerülnek a leegyszerűsítő és általánosító elméleti modellek elsődlegességének és dominanciájának a meghaladására irányuló törekvések. Ez együtt jár az egyéni nézőpontban, tapasztalatban, megismerésben rejlő kreativitás felszabadításával s az oktatási tananyagban a gyakorlati szempontokkal és elvárásokkal való összehangolásával. Harmadsorban a megjelenő újabb tudományos modellek a rendszerek, hálók, hálózatok képzeit idézik, és a történelmi változást és dinamizmust hangsúlyozzák. Ezek fókuszába egyre inkább a diszciplináris határok átlépése, a diszciplináris integráció és termékeny együttműködés, a megismerési és társadalmi környezet kölcsönös függősége helyeződik, minden olyasmi, ami a *komplexitás*, *nonlinearitás* és *heterogenitás* jegyeit viseli magán.¹² Az interdiszciplinaritás ebben a kontextusban a tudományos kutatás egyfajta *bizonytalansági állapotaként* azonosítható be.

A tudomány művelésének a hagyományostól különböző, új állapota posztmodern kontextusban leginkább a diszciplinaritás átalakulásában, átszerveződésében mutatkozik meg. Ennek számos jellemzőjét lehet felsorolni: a diszciplináris hagyomány nagy elbeszélései rendre lebomlanak; megjelennek a diszciplináris határok, paradigmák, történetek meghaladására irányuló törekvések; a kutatás mindinkább maga mögött hagyja a hagyományos diszciplínák egyneműsítő szemléleti kereteit és módszertani behatároltságait; megvalósul a nemhagyományos diszciplínák integrációja a tudományos korpuszba; bekerülnek a kutatási horizontba diszciplinárisan nem kutatható, nem megismerhető jelenségek. E változások két irányban fejtik ki hatásukat a diszciplínákra. Egyrészt a tudományos univerzalizmus hagyományos egyneműsítő tendenciáival szemben egyre jobban kiütköznek a diszciplináris sajátosságok, megmutatkozik a célok, fogalmak, módszerek, személyes tapasztalatok, hallgatólágos képességek, érték- és esztétikai ítéletek differenciáltsága. Másrészt megmutatkozik a diszciplináris izoláltságnak és beszűkített megközelítési szempontoknak a kutatási tárgyak/témák gazdag valóság tartalmára irányuló leegyszerűsítő hatása. Ennélfogva szükségessé válik a merev, megszilárdult diszciplináris határok fellazítása.¹³

¹² Vö. Julie Thompson Klein: *A Platform for a Shared Discourse of Interdisciplinary Education*. JSSE – Journal of Social Science Education 2006. Vol. 5(1). 10–18.

¹³ Vö. M. Nissani: *Fruits, salads, and smoothies: A working definition of interdisciplinarity*. Journal of Educational Thought 1995. 29(2). 122.

A tudományos univerzalizmus, a diszciplínák módszertani egyneműsítésének kritikája nem jelenti a diszciplínák felszámolását. Inkább azt jelzi, hogy a diszciplínák új megismerési szituációba lépnek be, a kutatás és a megismerés új tapasztalataival szembesülnek.

Posztmodern nézőpontból lehetővé válik az interdiszciplinaritás két aspektusának, az *integráló* és az *integratív* megvalósulási módjainak a feltárása. Az *integráló* célzatú interdiszciplinaritás különféle más diszciplináris tartalmaknak, képességeknek, eljárásoknak egy diszciplínába való beemeléseként valósul meg, tehát belülről tágítja az illető diszciplína határait, komplexitását. Ezzel szemben az *integratív* célzatú interdiszciplinaritás egy diszciplína határai közül való kilépést jelent, a diszciplináris határok transzcendálását a megismerés reálisabb egységesítése és koherenciája érdekében. Ezért az interakciókra helyezi a hangsúlyt, diszciplínák interaktív összehangolására, a személyes relevanciának, együttműködésnek az interakciókba való bevonására törekszik. A hagyományos megközelítéssel szemben az integráló és az integratív aspektusok mellett egyszerre szólnak intellektuális érvek (bizonyos szakterületek gazdagodása más szakterületek módszereivel), praktikus érvek (a valós világ megismerésének közelítése a mindennapi tapasztalatokhoz) és pedagógiai érvek (a diszciplináris széttagoltság, széttagoltság meghaladása).¹⁴

6. Az interdiszciplinaritás mai gyakorlata általánosabb kérdéseket is felvet: Vajon a diszciplínák mindig is szükségesek a tudomány szerveződéséhez? Vajon egy adott diszciplínának a határmódosulásai érintik-e szükségképpen a tudományterület egészét is? Vajon csak a diszciplínák közötti határok alakulnak át, vagy a tudomány és a társadalom közötti határok is?¹⁵

Az interdiszciplinaritással kapcsolatos kutatásokból egyértelműen kiderül, hogy az interdiszciplinaritás logikája a tudomány megszervezésének és művelésének egy újszerű logikáját képviseli, amely legalább két lényeges összetevőre bontható le: az innováció logikájára és a felelősség új logikájára.¹⁶

Az interdiszciplinaritás nem annyira önmagában (*per se*) lényeges, hanem az *innovációval* való kapcsolata miatt. Sokan a diszciplináris határok áttörésében a kutatási önállóság és az egyetemi autonómia veszélyeztetettségét látják, ami veszélyezteti az innovációt. Az autonómia ugyanis hagyományosan a diszciplináris kutatáshoz társítódik. Ezért igyekeznek ellenállni az interdiszciplinaritásra is kiterjesztendő tudománypolitikának. Valójában azonban a diszciplínák nem csalhatatlanul autonómok és inventívek, mint ahogy interdiszciplináris alapon is érvényesíthetőek a tudományszervezés autonóm formái és lehetőségei. A tényleges interdiszciplinaritás a megismerés új tárgyaihoz és gyakorlataihoz vezet át, amelyek visszavezethetetlenek az előzetes diszciplínákra, az innovációhoz új útjait nyitja meg, melyek a felelősség új gyakorlatával kapcsolódnak össze.¹⁷

Az interdiszciplinaritás a számvetés és a *felelősség* új logikáját, technikáit és kultúráját eredményezi. Ez abban mutatkozik meg leginkább, ahogy az interdiszciplinaritás részt vesz

¹⁴ Vö. Sandra Mathison–Melissa Freeman: *The Logic of Interdisciplinary Studies*. Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago 1997.

¹⁵ Vö. Armin Krishnan: *What are Academic Disciplines? Some observations on the Disciplinarity vs. Interdisciplinarity debate*. ESRC National Centre for Research Methods. NCRM Working Paper Series 03/09. January 2009. 5.

¹⁶ Vö. A. Barry at all: *i.m.* 31, 32.

¹⁷ Vö. uo. 24, 33, 42.

a tudomány, a technológia és a társadalom közötti kapcsolatok általános átrendeződésében. Manapság egyre erőteljesebben nyilvánul meg az interdiszciplinaritás arra való képessége, hogy a szükséges gyakorlati tudást biztosítsa a kormányzatok, az intézmények és a felhasználás céljaira, és hogy megnyissa a tudományos kutatás és az üzleti újítás közötti relációkat. Úgy tűnik, hogy az interdiszciplinaritás képes megadni a szükséges válaszokat a tudomány, a társadalom, a gazdaság integrációjának kérdéseire.¹⁸

Manapság a kutatási tárgyak és diszciplínák társadalmi konstrukciója két nagy rendszerbe szerveződik: a tudományok rendszerébe és a képzés (nevelés, education) rendszerébe. Ezek hagyományosan az intézményesült diszciplináris struktúrák által meghatározottak. A valós világ komplex problémái, a társadalmi világ megértésének általános kompetenciái, a diszciplináris keretekben szétszabdalódnak, egyre nehezebb az érthetősége a többdimenziós társadalmi valóságnak a hagyományos diszciplináris struktúrák alapján, a diszciplinárisan behatárolt tudás egyre kevésbé bizonyul elégségesnek.¹⁹ Ezért egyre sürgetőbbé válik a diszciplinaritás újraértékelése és az interdiszciplinaritás kínálta alternatíva felvállalása.

7. Nem térhetünk ki néhány fogalmi pontosítás elől az interdiszciplinaritás és a vele rokonított kifejezések tekintetében. Ilyenek a multidiszciplinaritás, pluridiszciplinaritás, crossdiszciplinaritás, transzdiszciplinaritás. Nemritkán a szakirodalom is egymásra csúsztat ilyen fogalmakat, analógiát tételez közöttük, holott egészen különböző technikákat, eljárásokat, jelenségeket fejeznek ki.

Több szerző egybehangzó módon *multidiszciplinaritáson* különféle diszciplínák és módszerek integráció nélküli egymás mellé helyezését érti. A diszciplináris elemek megbontatlanok, érintetlenek maradnak, a kooperáló diszciplínák viszonyát a párhuzamosság és komplementaritás jellemzi, a diszciplináris standardok keretei között működnek együtt. Ezzel szemben az *interdiszciplinaritás* a különféle diszciplínák perspektíváit integrálja, szintetizálja a mélyebb megértés és a helyesebb mérlegelés céljából.²⁰

A transzdiszciplinaritás és az unidiszciplinaritás az interdiszciplinaritás végpontjait képezik. A *transzdiszciplinaritás* a különböző diszciplínákat mint előzetesen készenállókat feltételezi. A diszciplináris határok átlépésével a diszciplínák közötti hidépítést, a szűkebb diszciplináris szempontokon átlépő/átívelő új megismerési és megértési eljárásokat segíti elő, hosszabb távon a diszciplínák fúzióját eredményezheti. Az *unidiszciplinaritás* a másik véglet, mivel a hagyományos diszciplinaritás radikális kritikáját testesíti meg, és a megismerés átstrukturálására irányul, amely folyamatban a különféle diszciplínák egy új, komplex diszciplínává állnak össze.²¹ Ebben az esetben talán helyénvalóbb *posztdiszciplinaritásról* beszélni.

8. Az eddigiek alapján már világosan észlelhető, hogy az interdiszciplinaritásnak nincs egységes értelme. A különféle elméleti és módszertani kontextusban megjelenő terminus az interdiszciplinaritás más-más modelljét és gyakorlatát jelöli. Talán helyesebb azt mondani,

¹⁸ Vö. uo. 21, 22.

¹⁹ Vö. R. Hedtko: *i.m.* 3, 5–6.

²⁰ Vö. J. Klein: *i.m.* 3,5; A. Barry at all: *i.m.* 27; Clinton Golding: *Integrating the Disciplines: Successful Interdisciplinary Subjects*. Centre for the Study of Higher Education The University of Melbourne, 2009. 3.

²¹ Vö. J. Klein: *i.m.* 5, 6; A. Barry at all: *i.m.* 27; Julie Thompson Klein: *Humanities, Culture and Interdisciplinarity*. The Changing American Academy. State University of New York Press, 2005. 177, 190.

hogy interdiszciplinaritás-fogalmak és -koncepciók vannak, amelyek paradigmaticusan meghatározottak. Ugyanakkor hangsúlyozandó az is, hogy az interdiszciplinaritás gyakorlata nem pusztán a diszciplináris határok alkalmi átlépését jelenti, hanem a különböző tudományágak közötti, sokszor önkényesen megvont határok lebontását szorgalmazza a produktív együttműködés jegyében.

Az alapvető kérdés így tehető fel: az interdiszciplinaritást a diszciplinaritás felől kell-e/ lehet-e megérteni, vagy mint új jelenség(együttest) önmaga felől? A diszciplinaritás szüleménye-e vagy pedig a diszciplinaritáson túllépő, melléje rendelődő, illetve azt meghaladó új tudományos jelenség? A differenciált elméleti megközelítések egyaránt kiemelik az interdiszciplinaritás diszciplínákon belüli érvényességét (az alapvető fogalmak, módszerek stb. verifikációja), a diszciplínák korszerűsítésében megmutatkozó érvényességét, valamint a diszciplínákon kívüli érvényességét, ami a valóság komplexitásának elmélyültebb és átfogóbb megértését célozza.²²

Van viszont olyan vélemény is, amely hangsúlyozottan az interdiszciplinaritás önnön lehetőségei felőli (tehát a diszciplínákon túllépő) megközelítését tekinti mérvadónak. Úgy teszi fel a kérdést, hogy az interdiszciplináris vajon nem egy *hiányzó paradigma* jegyében történő megismerés gyakorlata-e. És milyen sajátos képességek szükségesek ehhez a gyakorlathoz.²³ Ugyanis az interdiszciplináris kutatást gyakran a kutatás egy partikuláris területére fókuszáló különféle perspektívák integrációjaként vagy szintéziseként írják le, aminek nincs kiforrott, egységes paradigmája. A szakirodalom a „regulatív” és „konstitutív” képességeket, az „interpretatív” beállítódást, az „intellektuális közösséget” említi sajátos adottságokként.²⁴

Az ilyenszerű megközelítések abból az előfeltevésekből indulnak ki, hogy az interdiszciplináris szemléletmód és beállítódás megalapozottabb és átfogóbb megismerési és megértési lehetőségeket biztosít. Nemcsak azért, mert több diszciplína gondolkodási és megismerési módjának az integrációját valósítja meg, hanem azért, mert ilyenkor a kutatás olyan irányban nyílik meg, amely felé a diszciplínák – éppen a diszciplináris behatároltságok folytán – nem képesek elmozdulni, amely *meghaladja az illetékességüket*. Itt már az a kérdés merül fel, hogy ez az elmozdulás a diszciplínaköziség vagy a diszciplínán *kívülség* irányában történik? Az interdiszciplinaritás megnevezése folytán is a „diszciplínaköziség”-re utal, arra, ami a diszciplínák *között* történik a megismerésben. Ezt világítja meg az interdiszciplináris dialógus-elmélet is (inter-disciplinary dialogue theory), amelynek a fókuszban a *közösnek* a különféle területek „közötti”-ből (*between*) való kiemelése és egy sajátos kategóriába foglalása áll.²⁵

Mindezek alapján az is észrevehető, hogy számos olyan aktuális vélekedés vagy elméleti megközelítés is felmerül az interdiszciplinaritással kapcsolatban, amelyek egyfajta *hermeneutikai nyitás* felé mutatnak.

²² Vö. D. B. Ackerman: *Intellectual and practical criteria for successful curriculum integration*. = H. H. Jacobs (ed.): *Interdisciplinary curriculum: Design and implementation*. pp. 25–37. Alexandria, VA, 1989. 27–29.

²³ Vö. Don Rosenblum: *In the Absence of a Paradigm: The Construction of Interdisciplinary Research*. Issues in Integrative Studies 1997. nr. 15. pp. 113–123. 115.

²⁴ Vö. uo.

²⁵ Vö. Vahid Amani Zoeram–Mohammad Agus Yusoff–Fakhreddin Soltani: *Inter-Disciplinary Education: A Pattern for History and Sociology*. Journal of Education and Practice Vol 3, No 16, 2012. 105.

9. Az interdiszciplinaritás gyakorlata kétségtelenül összefügg az utóbbi évtizedekben végbemenő *hermeneutikai fordulattal* a tudományos kutatásban. Már a korai kutatások között is találunk olyanokat, amelyek az interdiszciplináris módszer hermeneutikai jellegére irányítják a figyelmet, hangsúlyozva, hogy az igazság birtoklása helyett kérdezésre és konszenzusra készlet.²⁶

Az interdiszciplinaritás mint *sajátosan* hermeneutikai jelenség mivolta akkor tárul fel ténylegesen, ha az interdiszciplinaritás szóösszetételben az „inter” előtagra figyelünk. Az előzetesen készen álló diszciplínákra összpontosító megközelítések hajlamosak a „diszciplinaritásra” helyezni a hangsúlyt, és megkísérlik beemelni az interdiszciplinaritás jelenségét a *diszciplína-központú* szemléletbe. A fordulatot az váltja ki, hogy fenomenológiai és hermeneutikai nyomásra felfokozódik az érdeklődés a *köztes szféra* iránt, amely a modernítésra jellemző szemléleti horizontban képződő „szubjektumok” közötti *közt* kitölti. A fenomenológiai-hermeneutikai fordulat lényege abban áll, hogy feltárják a *köztes* elsődlegességét bármiféle (szubjektum) centrizmussal szemben, ontológiailag is kimutatva, hogy a köztesesség nem a centrumként tételezett szubjektumok között képződik, hanem az ilyen szubjektumok éppenhogy a közteseségből emelkednek ki és általa meghatározottak. Jól jelzi ezt a következő gondolat: Olyan szavak, mint „interkulturalitás”, „interszubjektivitás” és „interakció” mindaddig nem egyebek üres szavaknál, amíg a bennük szereplő „inter-” előtagot – a közit avagy a köztest – önálló megfontolás tárgyává nem tesszük, és el nem hatolunk egy olyan köztes szféráig, amely minden központból való kiindulást megkérdőjelez.²⁷

Ebből a nézőpontból tekintve a köztesesség nem a kész diszciplínák közti teret jelenti, hanem a kutatás számára megnyíló új ontikus területet, a dinamikus változások és a komplexitás területét, azt a „negativitást”, amelyben a megismerés élő mozgása még nem szerveződött meg diszciplinárisan. A diszciplínák e képlékeny közeg játékaiból emelkedhetnek ki, és ide hullanak vissza. Az interdiszciplináris talajon képződő diszciplínák már nem olyan megszilárdult entitások, mint a hagyományos diszciplínák, hanem inkább folytonos átrendeződésben levő, öszszecsomósodó és szétoldódó nézőpontcsomók, módszernyalábok és -kötegek, amelyek a dinamikus problémamezők és egymásba játszó módszertani horizontok mozgásirányait követik. Az „inter” közegében soha nem előzetesen kész diszciplínák fuzionálnak, vagy integrálódnak, hanem csak változatos szemléletmódok, horizontok, módszertani opciók. Ami így létrejön, az éppen a *történetben levő igazság*, a résztvevők új és közös alkotása, amely nem vezethető vissza egyetlen előzetes diszciplínára sem.

Az interdiszciplinaritást tehát *episztemológiai másság* jellemzi a hagyományos diszciplinaritáshoz képest. Ez egy *egészen más* megismerési-kutatási szituáció, amelyben elgyengül, lebomlik a diszciplínák szubjektumközponúsága, a kérdés és a kritika szabad játékába vonódnak be a hagyományos diszciplinaritás meghatározó jegyei, és új tartalmak létrehozóivá válnak. Ily módon a megismerésnek egy új közege képződik, amely nem tartozik egyik előzetes diszciplínához sem, de amely ugyanakkor az addigi diszciplináris kutatásokat nem is hagyja érintetlenül. Új kutatási és tanulási szituációt teremt, másfajta készségeket és

²⁶ Vö. Jean-Paul Resweber: *La méthode interdisciplinaire*. Paris 1981. 10.

²⁷ Lásd Bernhard Waldenfels: *Answer to what is Stranger. Sketches of a Responsive Philosophy*. = Uő: *Topographie des Fremden. Studien zur Phänomenologie des Fremden I*. Frankfurt am Main 1997. (1996 novemberében elhangzott előadás a Magyar Filozófiai Társaságban, Budapesten: *Felelet arra, ami idegen. Egy rezponzív filozófia vázlata*. Gond 20. 1999.)

képességeket mozgósít, alapvetően megváltoztatja a tudás szerkezeti összetevőit és intézményes konstrukcióit. Az interdiszciplinaritás radikális *szemlélet- és beállítódásváltást* igényel a résztvevőktől. Ezt nem lehet diszciplináris szemlélettel és beállítódással művelni.

Az interdiszciplinaritás úgyszintén kihát a tudománynak a gazdaságoz, a társadalomhoz és a kultúrához való viszonyára. Gyakorlati szempontból is felmerül a kérdés, hogy – mivel nincsenek kész diszciplínák – hogyan lehet az „inter” közegeben tudományt művelni. Az új megismerési folyamatok a tudománykommunikáció kiterjedését és a tudománypolitikák számottevő átszervezését vonják maguk után. Az „inter” közegeben a tudománynak egy *új létmódja* van kibontakozóban.

10. Végül felmerül a kérdés, hogy hogyan érhető az interdiszciplinaritás a filozófiai és szaktudományos kutatások kölcsönhatása vonatkozásában. Úgy tűnik, hogy más-más sajátosságokkal bírhat az interdiszciplinaritás a szaktudományos diszciplínák vonatkozásában, illetve a szaktudományos diszciplínák és a filozófiai reflexió találkozása esetén.

A szaktudományos diszciplínák és a filozófiai reflexió merev különválasztása és gyakori szembeállításra ugyancsak a diszciplináris hagyomány talaján vált bevett gyakorlattá, ami nem kis mértékben a filozófia diszciplinárizálódását is maga után vonta. Ezzel szemben az „inter” játéktérben a szaktudományok és a filozófiák sem készen álló szubjektumokként találkoznak egymással, hanem olyan kognitív, kritikai és reflexiós horizontok egymásba játszásaként, amelyek kölcsönösen részt vesznek az új ismeretképződésben. E komplex folyamat egyaránt játékba hozza a filozófiai előfeltevéseket és az empirikus adatokat, egyszerre fogja át a szaktudományos kérdések, a partikuláris tapasztalatok és empirikus tartalmak bevonását a filozófiai reflexióba, illetve ennek kiterjesztését az empiria síkjára, a tények konstrukcióira. Ily módon sem az előfeltevések nem maradnak meg a reflexivitás és a spekulativitás horizontjában, sem a tények nem maradhatnak meg tisztán csak az empiria síkján. A tényleges interdiszciplinaritásban egymást inspiráló-építő közös alkotásban találkozik az előfeltevések partikularitásra való nyitottsága és a ténykonstrukciók eredendő filozofikussága.

Az „inter” közegeben valósulhat meg és mutatkozhat meg ténylegesen a filozófia igazi „alkalmazottsága”, az, hogy az „alkalmazott” filozófia valójában nem lehet más, mint interdiszciplináris kutatás. És ugyancsak itt válik meghaladhatóvá a szaktudományos kutatások végletes elidegenedettsége a filozófiától, és mutatkozhat meg újból a tudomány a maga tiszta lényege és értelme szerint mint filozófiai alkotás.

The Problem of Interdisciplinarity

Keywords: disciplinary, interdisciplinarity, science, hermeneutics, philosophy, in-between sphere

My paper analyzes the manifold meanings and practices of interdisciplinarity, isolating and identifying the approaches of modernity and postmodernity. Finally, I attempt to interpret interdisciplinarity as a particularly hermeneutical phenomenon, referring also to its effects on the relationship of philosophy and specialized disciplines.